

РОЗДІЛ I

Економічна теорія та історія економічної думки

УДК 330.83

Віталій Рейкін – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Теоретичний аналіз правопорушень: економічний підхід

У статті досліджено теоретичні аспекти правопорушень на засадах економічного підходу. Проаналізовано базові методологічні принципи теорії Г. Беккера. Наведено раціональні мотиви поведінки при виборі економічними агентами незаконної поведінки. Обґрунтовано універсальні можливості економічної теорії правопорушень та її об'єктивні недоліки. Означено проблему «самоокупності» правопорушень в умовах ризику.

Ключові слова: правопорушення, тіньова економіка, раціональність, імовірність виявлення, міра покарання, прихована економіка.

Постановка наукової проблеми та її значення. Виникнення економічної теорії правопорушень (неінституціональний напрям мейнстріму) пов'язане з виданням в 1968 р. нобелівським лауреатом Г. Беккером основоположної статті «Злочин і кара: економічний підхід» [14]. Однак першою публікацією, предметом дослідження якої була економічна кримінологія, слід вважати роботу Т. Шеллінга «Економічний аналіз та організована злочинність», що вийшла в 1967 р. ще до фундаментальної статті Г. Беккера, проте не отримала відповідного резонансу [17]. Хоча в ретроспективі окремі ідеї застосування економічного підходу до правових проблем порушення законодавства були висловлені ще в роботах європейських мислителів XVIII ст. Ч. Беккарія, І. Бентама, Б. Мандевілля [1; 4; 7], однак зазначена теорія повноцінно сформувалася відносно недавно – у 70-х рр. XX ст. Так започатковано новий напрям наукових досліджень тіньових явищ і процесів, особливо актуальний для країн із суттєвою часткою тінізації національної економіки.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вагомий внесок у розвиток і верифікацію цієї економічної теорії зробили такі відомі вчені, як А. Ерліх, С. Камерон, П. Рубін, М. Сеснович [6; 9; 13; 18] та ін. Про важливість наукового пошуку в цьому напрямі досліджень свідчить той факт, що економічні аспекти правопорушень, окрім Г. Беккера, розкрито в роботах нобелівських лауреатів Дж. Б'юкенена, Дж. Стіглера, М. Фрідмена, Т. Шеллінга [5; 10; 12; 19]. Економічну проблематику злочинності й правоохоронної діяльності відображено також у працях вітчизняних учених О. Барановського, А. Бойка, З. Варналія, І. Мазур, В. Поповича, О. Турчинова, М. Флейчук та ін.

Аналіз наукових робіт цих авторів засвідчив наявність окремих дискусійних положень. Окрім того, на відміну від кримінальної сфери злочинності, не приділено достатньої уваги теоретичним аспектам правопорушень у прихованому («сірому») секторі тіньової економіки.

Мета й завдання статті – проаналізувати основні теоретико-методологічні положення економічної теорії правопорушень у контексті їх застосування до тіньової економіки.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Основоположна ідея досліджень Г. Беккера – домінування економічних міркувань при прийнятті життєво важливих рішень індивідами, інколи навіть неусвідомлено. Усеохоплюючі можливості застосування економічного підходу Г. Беккер демонструє також в інших аспектах людської діяльності, аналізуючи умови створення сім'ї, політичну активність, соціальні взаємодії [2]. Цим він доводить універсальну здатність економічного підходу щодо різноманітних форм людської поведінки.

Методологічне ядро досліджень Г. Беккера утворюють три компоненти: «пов'язані воєдино припущення про поведінку максимізації, ринкову рівновагу та стабільність переваг» [3, с. 27].

Економічний підхід Г. Беккера в явній формі та ширшому діапазоні, ніж інші, опирається на базовий принцип його методології – раціональність правопорушників, які здійснюють свій вибір, зіставляючи затрати й вигоди кожної з доступних альтернатив, та приймають рішення щодо інституційного середовища економічної діяльності. Хоча ідею раціонального вибору економічними агентами незаконної поведінки висловлено ще у XVIII ст., до Беккера економічну поведінку правопорушників вважали значною мірою ірраціональною й такою, що не підлягає науковому аналізу.

Фактично, Г. Беккер зазначив, що свідомий вибір на користь тіншової діяльності нічим принципово не відрізняється від обрання будь-якої професії, у т. ч. кримінальної [3, с. 34]. Тобто «деякі люди стають злочинцями не тому, що їхня базова мотивація відмінна від мотивації інших людей, а тому, що в них інша оцінка витрат та вигод» [2, с. 293]. При цьому вважається, що в основі поведінки правопорушників лежить намагання максимізувати ефективність використання людського капіталу за обмеженості ресурсів – та ж сама мотивація, що й у звичайних індивідів.

Економічні агенти досить часто суб'єктивно оцінюють однаковий розмір збитків чи доходів від окремих видів правопорушень та по-різному ставляться до пріоритетних цінностей того чи іншого суспільства. Проте, на думку Г. Беккера, «людську поведінку не слід розбивати на якісь окремі сектори, в одному з яких вона носить максимізований характер, в іншому – ні, в одному мотивується стабільними вподобаннями, в іншому – нестійкими, в одному призводить до накопичення оптимального обсягу інформації, в іншому не призводить» [3, с. 38]. Учений гіпотетично допускає існування певного консенсусу щодо цієї проблеми, ґрунтуючись на допустимості економічних розрахунків у роботах філософа та І. Бентама й криміналіста Ч. Беккарія [1; 4].

Погоджуємося з Г. Беккером, що поведінка правопорушника, як і будь-якої людини, переважно ґрунтується на раціональному компоненті. Одночасно з цим він визнає існування трансакційних витрат, неповноту та недосконалість інформації [3, с. 28], що не потребує дотримання вимог абсолютної раціональності. Тим самим, Беккер фактично спирається на «обмежений раціоналізм» у розумінні О. Вільямсона, відмінний від ірраціональності Д. Канемана. Ірраціональність Г. Беккер пояснює класично – як недолік розуміння людської поведінки на основі економічного підходу. Економічна модель Г. Беккера не передбачає наявності досконалих знань, виключно достовірних розрахунків та інших нереальних допущень, але прогнозовані результати спостерігатимуться тоді, коли потенційні правопорушники матимуть подібні міркування й відповідну до теорії поведінку.

У відповідь на критичні зауваження представників інших наук щодо раціональності суб'єктів та меркантильності всієї теорії правопорушень, Г. Беккер у своїй нобелівській лекції зазначав: «... економічний підхід, який я маю на увазі, не передбачає те, що індивіди мотивовані виключно корисливими інтересами чи міркуваннями матеріальної вигоди. Ідеться про аналітичний метод, а не про ті чи інші конкретні мотиви» [15, с. 385]. Однак вважаємо, що трактування злочинця як специфічного варіанта раціональної людини, не викликає заперечень лише в контексті розгляду корисливих правопорушень.

Інша методологічна передумова в економічному підході Беккера – стабільність переваг індивідів стосовно базових споживчих благ (а не окремих ринкових товарів та послуг) протягом тривалого часу, що дає змогу передбачати стереотипні реакції на одні й ті самі зміни. При цьому також допускається, що на пріоритетність переваг суттєво не впливає належність людей до різних суспільств і культур [3, с. 26]. Ця передумова – найбільш дискусійна, а її критика з боку інших науковців спонукала Г. Беккера до публікації обґрунтованих роз'яснень в окремій статті спільно з Дж. Стіглером. Принцип стабільності переваг пояснює можливі зміни людської поведінки реакцією на зовнішні умови, що обмежують варіативність вибору, а не перегляд внутрішньої системи цінностей [2, с. 487–518]. Основоположні життєві цінності та норми людської поведінки формуються, як правило, у ранньому віці та суттєво не змінюються протягом усього періоду життя; якщо традиції та навколишнє суспільне середовище спрямовані на дотримання чинної законодавчої бази, то правопорушення переважно не здійснюватиметься навіть у тих випадках, коли оцінка ймовірності покарання буде низькою.

Третій компонент методологічного ядра Г. Беккера – ринкова рівновага, що формується під час взаємодії економічних суб'єктів з органами правоохоронної системи. Такий стан дає змогу встановити рівноважний обсяг правопорушень, за якого мінімізуються загальні втрати суспільства – критерій

оптимізації. Запропонований підхід дає змогу визначити оптимальне поєднання показників імовірності виявлення та різновиду покарань, а також величину й структуру затрат на правоохоронну систему.

Загалом економічна теорія правопорушень ґрунтується на поєднанні спільних методологічних передумов і принципів неокласицизму та неінституціоналізму. При цьому в якості універсальних критеріїв оцінювання вигоди використовуються вартісні показники й одночасно постулюється відмова від складновимірюваних морально-етичних оцінок й іделологічної упередженості недотримання суспільних норм і правил.

Успадкувавши неокласичні методи та математичній інструментарій теорії очікуваної корисності Неймана-Моргенштерна, Г. Беккер здійснив відносно простий аналіз можливих доходів від злочину, порівняно з імовірними втратами від покарання. Теоретична модель представлена ним у вигляді формули [2, с. 294]:

$$EU = p * U(Y - f) + (1 - p) * U(Y), \quad (1)$$

де EU (expected utility) – очікувана корисність від здійснення злочину;

p – імовірність виявлення й покарання злочинця;

U – функція корисності для суб'єкта кримінальної економіки;

Y – дохід суб'єкта внаслідок здійснення злочину;

f – грошовий еквівалент покарання.

Теорія Г. Беккера розроблена на прикладі кримінального сектору, апріорі розглядаючи ситуації злочинів. При цьому увагу акцентовано на універсальних можливостях економічного підходу, що дає змогу застосовувати його теорію до будь-яких видів правопорушень. Наведена у формулі (1) залежність має всеохоплюючий характер та може застосовуватися як у кримінальному секторі тіншової економіки, так і стосовно прихованого (напівлегального) складника тіншової економіки.

Важливо зазначити, що в межах економічного підходу традиційні кримінальні злочини проти особистості (убивства, насильства) досліджуються виключно як предмет кримінального права. Поняття злочинності не має чітко визначених кримінально-правових меж у більшості розвинутих країн (загальноживаною дефініцією терміна «злочин» є поведінка, що заборонена кримінальним кодексом). Окрім того, слід зауважити, що в будь-якій країні правові норми можуть змінюватися (особливо в державах із трансформаційними інститутами). Оскільки не існує досконалої правової сфери, в економіці виникають приховані різновиди тіншової діяльності, лише частково регламентовані чинним законодавством. Тому, урахувавши вищенаведене, вважаємо можливим і доцільним використовувати в загальному контексті поняття «правопорушення» (особливо це актуально у випадках домінування прихованого сектору тіншової економіки).

Узагальнений варіант формули для будь-яких правопорушень матиме таке трактування:

EU – очікувана корисність від здійснення правопорушення;

p – імовірність виявлення та покарання суб'єкта правопорушення;

U – функція корисності правопорушення;

Y – дохід, вигреш правопорушника (не тільки в грошовій формі);

f – показник, що трактується як грошовий еквівалент покарання.

Згідно з формулою (1) альтернатива між офіційною та тіншовою економікою полягає у виборі, відповідно, між $EU < 0$ й $EU > 0$. Збільшення доходів чи скорочення транзакційних витрат тіншової діяльності призводить до зростання «прибутковості» правопорушень; на протипагу цьому – збільшення доходів в офіційному сегменті економіки знижує значення « EU », що пояснюється оберненою залежністю між загальним ступенем економічного розвитку будь-якої країни й масштабами тінзації її національної економіки.

Загальнотеоретична модель розрахунку вигод злочинної діяльності, розроблена Г. Беккером, розвинена та одержала емпіричне підтвердження іншими представниками економічної науки. Зокрема, М. Сесновіц у статті «Дохід від крадіжки зі зломом» [18] на основі аналізу даних кримінологічної статистики США отримав негативний показник. Результат математичної формалізації відображає залежність середнього прибутку правопорушника від кількох чинників (на прикладі діяльності крадія), має такий вигляд [18, с. 477]:

$$R = (1 - p) * S + p * (S - D) = S - p * D, \quad (2)$$

де R (return) – прибуток злочинця;
 p (probability) – імовірність викриття злочину та покарання;
 S (stolen) – дохід (розмір украденого);
 D (dollar) – грошова величина втрат крадія в результаті покарання.

У випадку діяльності суб'єкта в прихованому секторі тіньової економіки функція не змінюється, а її складники матимуть таку модифіковану інтерпретацію:

$$R = (1 - p) * S + p * (S - f) = S - p * f, \quad (3)$$

де R – прибуток економічного агента;
 p – імовірність виявлення правопорушення та покарання;
 S – величина економічного ефекту внаслідок оптимізації, ухилення від оподаткування;
 f – розмір донарахованих податкових платежів, штрафів та інших економічних санкцій.

Згідно з теоретичною моделлю Беккера, сукупні соціальні втрати суспільства досягають мінімуму тільки тоді, коли прибуток « R » менший за нульовий рівень. Зазначена умова визначається так:

$$R < 0, \text{ або } S < p * f. \quad (4)$$

Ця нерівність означає дотримання принципу «правопорушення не окупується»: величина ймовірних утрат від очікуваного покарання повинна перевищувати позитивний економічний ефект правопорушення. Відповідь на проблему «самоокупності» правопорушень прямо залежить, насамперед, від ставлення економічних агентів до ризику та опосередковано – від фінансування правоохоронної системи й ефективності її діяльності. Одночасно також спостерігається обернений взаємозв'язок: схильність до ризикованої діяльності простежуємо при поєднанні певних комбінацій « p » та « f ».

Більшість економічних агентів надають перевагу діяльності в умовах відносної визначеності, порівняно з недостатньо структурованими ситуаціями. На думку Г. Беккера, правопорушники – це звичайні раціональні суб'єкти, схильні до вимірюваного ризику (кількісної оцінки невизначеності в розумінні Ф. Найта [8, с. 26]), який асоціюється не тільки з небезпекою, але й із вільним вибором. Будь-які правопорушення можливо трактувати як різновид підприємництва, що характеризується, згідно з класичною теорією ризику, двома базовими показниками: розміром очікуваного прибутку та його варіативністю; чим вищий ступінь ризикованості, тим нижчий потенційний дохід суб'єктів.

У випадку, коли прибутковість від'ємна, правопорушення все одно може здійснюватися раціональними індивідами. Цей парадокс пояснюється теорією песимізму й оптимізму Дж. Хей [11, с. 324], а також теорією перспективи Канемана-Тверські [16]: економічні агенти, які схильні до ризику, як правило, завищують імовірність реалізації сприятливих результатів (відповідно й потенційний дохід « S ») за рахунок заниження ймовірності покарання « p », одночасно недооцінюючи можливі незадовільні сценарії розвитку ситуацій. Такий стан слід трактувати як демонстрацію обмеженої раціональності тіньової поведінки суб'єктів, а не ірраціональність. Тому від'ємний результат не доводить відсутність раціонального принципу в діях правопорушників.

Загалом економічний аналіз тіньових відносин, який дав змогу отримати низку оригінальних результатів різним ученим, має певні спільні та об'єктивні недоліки методологічного характеру:

1) у концепції індивідуального раціоналізму не враховуються ефекти кооперації й співробітництва між економічними агентами;

2) домінування монетарного критерію не чітко виражене для сфери кримінальної злочинності (на відміну від прихованого сектору тінізації), що пояснюється в окремих випадках квазіраціональною мотивацією суб'єктів на основі теорії перспективи Канемана-Тверські й дослідженнями поведінкової економіки інших науковців;

3) прийнята в економічній теорії правопорушень модель дещо спрощена та ігнорує двосторонній характер впливу факторів неекономічного походження. Культурні звичаї й традиції, механізми соціальної взаємодії, на думку Г. Беккера, слід урахувувати для відносно стабільного, а не динамічного середовища, хоча одночасно він і визнає цей недолік [3, с. 37].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Головний здобуток економічної теорії правопорушень – можливість застосування економічного підходу у вигляді уніфікованої схеми для аналізу тіньової діяльності суб'єктів як на мікро-, так і на макрорівні. Методологія теорії Беккера та

його послідовників не передбачає спеціальних морально-етичних оцінок, ґрунтуючись на вартісних показниках, але претендує на розширення загального рівня економічного аналізу до всієї тіньової сфери, оскільки дає змогу досліджувати не тільки кримінальні злочини, а й увесь спектр правопорушень.

На основі диференційованого підходу до тіньової економіки слід зазначити, що в прикладному аспекті монетарна раціональність має низку переваг для прихованого (напівлегального) сектору, порівняно з кримінальним, оскільки тоді не виникають суттєві труднощі оцінювання завданих збитків.

В основі теорії Г. Беккера лежить ідея формування та реалізації таких умов, за яких здійснення правопорушень було б економічно не вигідне: очікувані витрати повинні перевищувати вигоди від правопорушень, тобто дотримання принципу «правопорушення не самоокупні». Реалізація цієї умови можлива при дотриманні певних значень ключових чинників стримування тінізації: імовірності виявлення правопорушень і міри (ступеня суворості) покарання. Якщо рівень цих показників зростає, то очікувана корисність від правопорушень зменшується.

Вважаємо, що економічний підхід потребує мультидисциплінарної оцінки для сфери кримінальної злочинності, але цілком самодостатній при його подальшому застосуванні щодо аналізу правопорушень у прихованому секторі тіньової економіки.

Джерела та література

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа ; [сост. и предисл. В. С. Овчинского]. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 184 с.
2. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход : избр. тр. по экон. теории / Г. С. Беккер ; [пер. с англ., сост., науч. ред. Р. И. Капелюшников]. – М. : ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.
3. Беккер Г. С. Экономический анализ и человеческое поведение / Г. С. Беккер // THESIS. – 1993. – Вып. 1. – С. 24–40.
4. Бентам И. Введение в основания нравственности и законодательства / И. Бентам. – М. : Рос. полит. энцикл. (РОССПЭН), 1998. – 415 с.
5. Бьюкенен Дж. М. Защита организованной преступности? [Электронный ресурс] / Дж. М. Бьюкенен // Экономическая теория преступлений и наказаний ; науч. журн. / [под ред. Л. М. Тимофеева, Ю. В. Латова]. – Вып. 1. – М. : РГГУ, 1999. – Режим доступа : <http://corruption.rsuh.ru/magazine/1/n1-08.shtml>
6. Камерон С. Экономика сдерживания преступности: сравнение теории и эмпирических подтверждений [Электронный ресурс] // Научный журнал «Экономическая теория преступлений и наказаний» ; [под ред. Л. М. Тимофеева, Ю. В. Латова]. – Вып. 1. – М. : РГГУ, 1999. – Режим доступа : <http://corruption.rsuh.ru/magazine/1/n1-17.shtml>
7. Мандевиль Б. Басня о пчелах / Б. Мандевиль ; [пер. с англ. Е. С. Лагутина]. – М. : Мысль, 1974. – 376 с. – (Серия «Философское наследие»).
8. Найт Ф. Понятия риска и неопределенности / Ф. Найт // THESIS. – 1994. – Вып. 5. – С. 12–28.
9. Рубин П. Экономическая теория преступности [Электронный ресурс] / П. Рубин // Экономическая теория преступлений и наказаний : науч. журн. / [под ред. Л. М. Тимофеева, Ю. В. Латова]. – Вып. 1. – М. : РГГУ, 1999. – Режим доступа : <http://corruption.rsuh.ru/magazine/1/n1-04.shtml>
10. Фридмен М. Тирания статус-кво [Электронный ресурс] / М. Фридмен, Р. Фридмен // Экономическая теория преступлений и наказаний : науч. журн. / [под ред. Л. М. Тимофеева, Ю. В. Латова]. – Вып. 1. – М. : РГГУ, 1999. – Режим доступа : <http://corruption.rsuh.ru/magazine/1/n1-16.shtml>
11. Хей Д. Д. Неопределенность в экономической теории / Д. Д. Хей / Панорама экономической мысли конца XX ст. ; [пер. с англ. под ред. В. С. Автономова, С. А. Афонцева]. – СПб. : Экон. шк., 2002. – Т. 1. – С. 304–327.
12. Шеллинг Т. С. Экономический анализ и организованная преступность [Электронный ресурс] / Т. С. Шеллинг // Экономическая теория преступной и правоохранительной деятельности // Экономическая теория преступлений и наказаний : науч. журн. / [под ред. Л. М. Тимофеева, Ю. В. Латова]. – Вып. 1. – М. : РГГУ, 1999. – Режим доступа : <http://corruption.rsuh.ru/magazine/1/n1-07.shtml>
13. Эрлих А. Экономика преступлений и наказаний [Электронный ресурс] / А. Эрлих // Экономическая теория преступлений и наказаний : науч. журн. / [под ред. Л. М. Тимофеева, Ю. В. Латова]. – Вып. 1. – М. : РГГУ, 1999. – Режим доступа : <http://corruption.rsuh.ru/magazine/1/n1-05.shtml>
14. Becker G. S. Crime and Punishment: An Economic Approach / G. S. Becker // Journal of Political Economy. – 1968. – Vol. 76. – № 2. – P. 169–217.
15. Becker G. S. The Economic Way of Looking at Life (Nobel Lecture) / G. S. Becker // Journal of Political Economy. – 1993. – Vol. 101. – № 3. – P. 385–409.
16. Kahneman D. Prospect theory: an analysis of decision under risk / D. Kahneman, A. Tversky // Econometrica. – 1979. – Vol. 47. – № 2. – P. 263–291.

17. Schelling T. C. Economic Analysis and Organized Crime / T. C. Schelling / U. S. The presidents commission on law enforcement and administration of justice. Task force report: organized crime. – Washington, 1967. – P. 114–126.
18. Sesnowitz M. Returns to Burglary / M. Sesnowitz // Economic Inquiry. – 1972. – Vol. 10. – № 4. – P. 477–481.
19. Stigler G. J. The Optimum Enforcement of Laws / G. J. Stigler // Journal of Political Economy. – 1970. – Vol. 78. – № 3. – P. 526–536.

Рейкин Виталий. Теоретический анализ правонарушений: экономический подход. В статье исследованы теоретические аспекты правонарушений на основе экономического подхода. Цель статьи – анализ основных теоретико-методологических положений экономической теории правонарушений в контексте их применения к теневой экономике. Проанализированы базовые методологические предпосылки и принципы неоклассицизма и неoinституционализма в теории Г. Беккера. Показаны мотивы ограниченной рациональности поведения при выборе экономическими агентами незаконного поведения. Отмечены преимущества монетарной рациональности в прикладном аспекте для скрытого сектора теневой экономики по сравнению с нелегальным. Представлена обобщенная модифицированная интерпретация математической формулы ожидаемой полезности от любых правонарушений. Определена проблема «самокупаемости» правонарушений в условиях риска. Обоснованы универсальные возможности экономической теории правонарушений и ее объективные недостатки. Доказано, что ключевыми факторами сдерживания тенезации экономики является вероятность выявления правонарушений и мера наказания.

Ключевые слова: правонарушения, теневая экономика, рациональность, вероятность обнаружения, мера наказания, скрытая экономика.

Reikin Vitalii. Theoretical Analysis of Offenses: Economic Approach. The article deals with theoretical aspects of the offenses according to economic approach. The aim of the article is the analysis of the main theoretical and methodological positions of the economic theory of offenses in the context of their application to the shadow economy. The basic methodological preconditions and principles of neo-classical and neo-institutionalism theory by G. Becker are analyzed. The motives of limited rationality of behavior when the economic agents select illegal behavior are shown. The advantages of monetary rationality in the applied aspect for hidden sector of the shadow economy in comparison with illegal ones are defined. A general modified interpretation of mathematical formula of the expected utility of any offenses is presented. The problem of offenses «self-sufficiency» under risk is defined. Wide possibilities of economic theory of offenses and its objective disadvantages are grounded. It is proved that the key factor of shadow economy deterrence is the probability of detecting offenses and their punishment.

Key words: offense, shadow economy, rationality, the probability of detecting, punishment, hidden economy.

УДК 314.7.045: 338.242

Володимир Борейко – доктор економічних наук,
проректор з наукової роботи,
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука

Функціонування аграрного комплексу України після її вступу до Світової організації торгівлі

У статті досліджено ефективність функціонування аграрного комплексу України після її вступу до Світової організації торгівлі. Обґрунтовано, що аграрний комплекс після вступу України до СОТ, навіть в умовах кризи забезпечив збільшення виробництва аграрної продукції. Запропоновано заходи для розширення державної підтримки вітчизняних аграріїв.

Ключові слова: аграрний комплекс, Світова організація торгівлі, криза, фінансова підтримка, протекціоністські заходи.

Постановка наукової проблеми та її значення. Для динамічного розвитку економіки України, яка володіє найбагатшими у світі чорноземами, важливу роль відіграє стабільність функціонування аграрного комплексу країни. Оскільки сьогодні багато країн світу відчують нестачу продуктів харчування, Україна, експортуючи їх, може отримати додаткові надходження до свого бюджету. Тому для того, щоб створити сприятливе середовище для торгівлі, у тому числі продукцією аграрного виробництва, наша країна в травні 2008 р. приєдналася до Світової організації торгівлі (СОТ). Однак

© Борейко В., 2015